

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Studijní opora k předmětu kombinované formy studia

předmět

KULTURNÍ A SOCIÁLNÍ ANTROPOLOGIE

obor

Sociální pedagogika

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Vysvětlivky k používaným symbolům

ÚVOD KE STUDIU PŘEDMĚTU NEBO KONKRÉTNÍHO TÉMATU

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

prověřují, do jaké míry student text a problematiku pochopil, zapamatoval si podstatné a důležité informace

SHRNUTÍ

shrnutí tématu

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

vyzdvihuje důležité či nové termíny, nebo hlavní body, které by student při studiu tématu neměl opomenout

LITERATURA

použitá ve studijním materiálu, pro doplnění a rozšíření poznatků

POŽADAVKY NA UKONČENÍ KURZU

student se zde dozví, jakým způsobem bude kurz ukončen (test, seminární práce, projekt, ústní zkouška apod.)

ZÁKLADNÍ INFORMACE O PŘEDMĚTU

Hodinová dotace přímé výuky: 12 hodin

Hodinová dotace samostudia: 14 hodin

Zařazení předmětu: 1. semestr

Prerekvizity: -

Pravidla komunikace s vyučujícím: Komunikace s vyučující je možná několika cestami: osobně vždy v době řízených konzultací v průběhu semestru, osobně také v době pravidelných konzultačních hodin každý týden a prostřednictvím fakulního e-mailu kdykoliv.

ÚVOD DO STUDIA PŘEDMĚTU (ANOTACE)

Předmět seznamuje s antropologií jako vědou o člověku, její strukturou a hlavními pojmy a přístupy ve studiu člověka a kultury. Seznamuje posluchače s termíny a teoretickými východiský především kulturní a sociální antropologie jako základem pro pochopení variability lidských společností a pro práci s příslušníky z různých kultur.

CÍLE PŘEDMĚTU:

Cílem předmětu je poukázat na kulturní a sociální variabilitu lidských společností, nastínit možnosti jiných náhledů na některé oblasti lidského života a umožnit tak pochopení jinakosti různých kultur, různých životních filozofií, principů, zásad a tak i relativity našich vlastních úsudků a způsobů myšlení.

OSNOVA PŘEDMĚTU:

1. Úvod do studia antropologie. Antropologie jako vědní obor, předmět antropologie, struktura antropologie. Vztah antropologie k dalším humanitním a společenskovědním disciplínám.
2. Antropologický výzkum kultury, základní oblasti antropologického výzkumu, terénní výzkum.
3. Sociální a kulturní antropologie – přehled historického vývoje a základních směrů.
4. Nové směry antropologie (feministická antropologie, postmoderní antropologie, kyberantropologie, kulturologie, ...)
5. Kultura, přirozenost, výchova. Člověk v kultuře.
6. Sociální systémy, jedinec ve společnosti a společenské vztahy. Společenské hierarchie.
7. Příbuzenské vztahy očima antropologie. Původ, příbuzenství, rodinné vztahy, klany.

8. Rodina a manželství očima antropologie. Podoby rodiny v současných kulturách.
9. Gender a věk z hlediska antropologie. Ženy ve společnosti, postavení ženy v současných kulturách.
10. Antropologie náboženství (mýtus, rituál, magie, posvátnost, ...)
11. Antropologie multikulturních společností. Politika identity, nacionalismus a menšiny.
12. Filozofická a pedagogická antropologie. Aktuální otázky antropologie v sociální pedagogice.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

ZÁKLADNÍ LITERATURA

- BOWIE, F. (2008) *Antropologie náboženství: [rituál, mytologie, šamanismus, poutnictví]*. Praha: Portál.
- ERIKSEN, T. H. (2008) *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál.
- ERIKSEN, T. H. (2007) *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha: Triton.
- MURPHY, R. F. (2006) *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.
- SOUKUP, M. (2016) *Základy kulturní antropologie*. Praha: Pavel Mervart.
- SOUKUP, V. (2011) *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál.

DOPORUČENÁ LITERATURA

- *Cikánská rodina a příbuzenství*. (2007) Ústí nad Labem: Dryada.
- DAVIES, M. W. (2003) *Kulturní antropologie*. Praha: Portál.
- LEHMANNOVÁ, Z. (2010) *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- LÉVI-STRAUSS, C. (2006) *Strukturální antropologie*. Praha: Argo.
- LÉVI-STRAUSS, C. (2012) *Antropologie a problémy moderního světa*. Praha: Karolinum.
- *Okno do antropologie: [sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, Fakulta filozofická]*. (2008) Pardubice: Univerzita Pardubice.
- PELCOVÁ, N. (2010) *Vzorce lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. 2. přeprac. a rozšířené vydání. Praha: Portál.
- *Philosophy of anthropology and sociology*. (2007) Amsterdam: Elsevier.

- *Romové a cikáni - neznámí i známí: interdisciplinární pohled.* (2008) Voznice: Leda.
- SUPNIK, J. (2010) *Antropologie příbuzenství. Příbuzenství, manželství a rodina v kulturně antropologické perspektivě.* Praha: Slon.
- SOUKUP, V. (2004) *Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie).*
- SOUKUP, M. (2014) *Terénní výzkum v sociální a kulturní antropologii.* Praha: Karolinum.
- WISEMAN, B. (2009) *Lévi-Strauss a strukturální antropologie.* Praha: Portál.

POŽADAVKY NA UKONČENÍ KURZU

Úkolem studenta je prostudovat témata nastíněná v rámci řízených konzultací hlouběji prostřednictvím povinné a doporučené literatury. Podmínkou udělení zápočtu je zpracování a odevzdání písemné zápočtové práce, samostatné studium vybrané publikace s antropologickou tematikou a její představení na závěrečném semináři. Student též musí prokázat osvojené znalosti v písemném testu.

Téma č. 1:

Úvod do studia antropologie. Antropologie jako vědní obor, předmět antropologie, struktura antropologie. Vztah antropologie k dalším humanitním a společenským disciplínám.

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem úvodního tématu je získat představu o antropologii jako vědní disciplíně, jejím předmětu, vývoji a vnitřní struktuře. Antropologie je představována z perspektivy modelu obecné antropologie.

Způsob výuky: Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Obecná antropologie
- Antropologie jako pojem
- Vývoj užívání pojmu antropologie
- Antropologie jako biokulturní disciplína
- Holistická, komparativní a interdisciplinární perspektiva
- Fyzická antropologie
- Antropologická archeologie
- Sociokulturní antropologie
- Lingvistická antropologie

Klíčová slova:

antropologie jako věda – vývoj antropologie – obecná antropologie

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Antropologie je vědou, která se zabývá studiem biologické a kulturní variability lidských populací v čase a prostoru. Používání pojmu antropologie bylo zpočátku nejednoznačné a zahrnovalo různé aspekty studia člověka. Nejprve se konstitovala antropologie jako biologická disciplína (18. stol. např. J. F. Blumenbach, aj.), postupně se rozšířila i na studium lidské kultury, v níž je ohniskem zájmu kulturní rozmanitost různých lidských společností (19. stol., E. B. Tylor.). Zrodil se anglosaský model obecné antropologie jako syntetické vědy studující biologickou a kulturní rozmanitost lidského rodu v konkrétním historickém čase a geografickém prostoru. Obecná antropologie je tvořena čtyřmi základními antropologickými subdisciplínami

– fyzickou antropologií, antropologickou archeologií, sociokulturní antropologií a lingvistickou antropologií.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 21 - 38. ISBN 978-80-7367-465-6
2. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. s. 11 – 39. ISBN 80-85850-29-X
3. SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. s. 13 – 15, 53 - 242. ISBN 978-80-7367-432-8

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Vysvětlete souvislosti vzniku a vývoje antropologie jako vědní disciplíny a její současný význam ve struktuře vědeckého poznání.
2. Zamyslete se nad praktickým uplatněním poznatků antropologie v sociální pedagogice a jmenujte oblasti, v nichž je možné je použít.
3. Uveďte základní charakteristiky modelu obecné antropologie.

Prostor pro odpovědi:

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je představit antropologický výzkum kultury, jeho souvislosti a metody antropologického terénního výzkumu.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Terénní výzkum
- Zúčastněné pozorování
- Průkopníci antropologického terénního výzkumu
- Antropologie jako komparativní disciplína
- Antropolog v terénu – specifika antropologického výzkumu
- Metody antropologického terénního výzkumu
- Metody studia kultury
- Model antropologického výzkumu

Klíčová slova:

Terénní výzkum – studium kultury – zúčastněné pozorování

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Metodologickým základem sociální a kulturní antropologie je terénní výzkum, který je hlavní cestou studia kultury jiných světů. Sociální a kulturní antropologie je svojí povahou komparativní disciplína studující kulturní systémy v čase a prostoru. Pokusy etnograficky popsat mimoevropské domorodé kultury jsou známy již z 16. století. Jako základní antropologické metody se terénní výzkum prosadil v plném rozsahu až v první polovině 20. století. Klasickými symboly antropologického výzkumu jsou postavy B. Malinowského, A. Radcliffe-Browna a F. Boase. Jádrem terénních výzkumů v antropologii je zúčastněné pozorování, v jehož rámci lze však využít celou řadu způsobů sběru dat (interview, analýza dokumentů, ...). V antropologii se postupně prosadilo využití i dalších metod výzkumu (biografická metody, síťová analýza, genealogická metoda, kvantitativní dotazování, případové studie, psychologické testy, atd.) V polovině 20. století byla též propracována metodologie výzkumu kultury „na dálku“ (Benedictová, Meadová).

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 39 - 56
ISBN 978-80-7367-465-6
2. MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 213 - 224. ISBN 80-86429-25-3.
3. SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. s. 234 - 284. ISBN 978-80-7367-432-8

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Vyhledejte internetové stránky Human Relations Area Files a vypište si z nich stručně obsah toho, jaké informace tento katalog obsahuje.
2. Vyhledejte prostřednictvím I-netu informace o projektech transkulturních výzkumů – Societal Research Archives System a Centre Documentaire d'Ethnologie Comparée.
3. Popište přednosti kvalitativního terénního výzkumu.
4. Charakterizujte různé metody sběru dat, které lze využít v antropologickém výzkumu.

Prostor pro odpovědi:

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je získat přehled o vývoji různorodých směrů v rámci sociální a kulturní antropologie, základních paradigmatů a osobnostech.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Evolucionistická antropologie
- Difuzionistická antropologie
- Konfiguracionismus
- Psychologická antropologie
- Funkcionalistická a strukturálně funkcionalistická antropologie
- Strukturální antropologie
- Neevolucionistická antropologie
- Ekologická antropologie
- Nová etnografie

Klíčová slova:

vývoj kulturní a sociální antropologie – směry – paradigmaty - osobnosti

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

K antropologii jako vědě zabývající se integrálním výzkumem člověka a kultury lze přistupovat z různých úhlů pohledu. V dějinách antropologie vznikla řada vědeckých paradigmat, jež se stala teoretickým a metodologickým základem jednotlivých antropologických směrů a promítla se do děl předních světových antropologů. Jedním z nejvlivnějších vědeckých hnutí druhé poloviny 19. století byl **evolucionismus** (výzkum kultury v čase, E. B. Tylor a věda o kultuře, teorie kulturní evoluce, L. H. Morgan a antropologie jako dějiny kultury, endogenní změna). Na přelomu 19. a 20. století vzniklo nové antropologické paradigma, které je označováno jako **difuzionismus** (rozhodující silou v dějinách lidstva je migrace obyvatelstva a šíření kulturních prvků v prostoru, centrem zájmu vědců je akulturace, teorie exogenní změny). Na konci 20. let 20. století se prosazuje **konfiguracionismus**, jehož jádro tvoří předpoklad, že jednotlivé kultury představují integrované systémy, kterou jsou organizovány v souladu s kulturní gramatickou dané společnosti. **Psychologická**

antropologie soustřeďuje svoji pozornost na problematiku ontogeneze lidské psychiky v různých kulturách a struktury a funkce procesů vnímání a myšlení v konkrétním kulturním kontextu. Antropologii ovlivnily rovněž další významné směry společenských věd 20. století – funkcionalismus a strukturální funkcionalismus, jež soustředily pozornost badatelů na analýzu způsobu fungování sociálních systémů v přítomnosti. V 60. letech 20. století vstupuje do antropologie francouzská **strukturální škola** C. Léviho-Strausse. **Neoevolucionistická antropologie** ožívuje v 60. letech 20. století myšlenku růstu a pokroku kultury od jednoduchých ke složitějším a diferencovanějším sociokulturním systémům. Předpokládá navíc, že kultura představuje nadbiologický adaptivní systém, jehož prostřednictvím příslušníci rodu Homo přetvářejí vnější prostředí a uspokojují své potřeby. V průběhu šedesátých a sedmdesátých let 20. století byly položeny základy **ekologické antropologie** (Steward) jako nového směru v sociální a kulturní antropologii. Předmětem kulturní ekologie je studium uspořádání vztahu kultury a přírodního prostředí. Vedle tohoto směru se ve stejné době paralelně rozvíjí vědecko-výzkumná orientace označovaná jako **nová etnografie**. A zahrnuje široké spektrum metod a technik výzkumů člověka kultury rozpracovaných především v rámci směrů kognitivní antropologie, symbolické antropologie, etnosémantiky a etnovědy. Představitelé těchto směrů jsou spojení snahou studovat kulturu jako ideový systém. Zužují proto rozsah pojmu kultura na symbolické a kognitivní systémy, sdílené členy určité společnosti.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. s. 40 – 84. ISBN 80-85850-29-X
2. SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. s. 395 - 578. ISBN 978-80-7367-432-8

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Vyberte si jeden z antropologických směrů a popište jeho přístupy, témata, vývoj a autory.

Prostor pro odpovědi:

Téma č. 4:

Nové směry antropologie

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je představit nové trendy ve vědách o člověku, společnosti a kultuře, od feministické a postmoderní antropologie přes kulturní studia k současné kyberantropologii a kulturologii.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Feministická antropologie
- Postmoderní antropologie
- Kulturní studia
- Kyberantropologie
- Kulturologie

Klíčová slova:

Kultura – vědy o člověku – feminismus – postmoderna – kulturní studia

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Konec „zlatého věku“ antropologie v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století je provázen nástupem nových trendů ve vědě o člověku kultuře. Jejich odraz je možné spatřovat jak v rámci feministické a postmoderní antropologie, tak v tzv. kulturních studiích, jež se kriticky a interdisciplinárně věnují analýze masové

populární kultury v kontextu mocenských a politických vztahů. Dramatické změny, jimiž vědy o kultuře v posledních desetiletích procházejí, však nesouvisí pouze s postmoderním metodologickým obratem, ale také s dynamickými proměnami současného světa, které vyvolal nástup nových informačních a počítačových technologií. V ohnisku antropologických výzkumů se tak ocitly virtuální svět a kyberprostor, sdílené uživateli internetu a moderních komunikačních sítí. Zrození kyberkultury vedlo ke vzniku kyberantropologie, jež se programově zabývá studiem člověka a proměn lidské interakce v kontextu počítačových, informačních a komunikačních technologií.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. s. 579 - 676. ISBN 978-80-7367-432-8

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Seznamte se blíže se základními myšlenkami kyberantropologie v publikaci: SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. s. 648- 662. ISBN 978-80-7367-432-8) a odpovězte na následující otázky:
2. Co tvoří podstatu kyberkultury?
3. Popište stručně subkulturu hackerů, crackery, tzv. digitální avantgardu a MySpace generaci.
4. Vysvětlete, co znamená pojem „hyperreálná skutečnost“.

Prostor pro odpovědi:

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je seznámit studenty s pojmem kultura, jeho pojetím a vývojem. Téma se soustřeďuje na úlohu člověka v kultuře a na vývoj vztahu kultury a přírody.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Kultura, pojetí a vývoj pojmu
- Současné pojetí kultury
- Základní znaky kultury
- Kultura a příroda
- Kultura a jazyk
- Přirozenost a výchova
- Lidská přirozenost a socializace

Klíčová slova:

kultura – příroda – axiologické pojetí – antropologické pojetí

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Kultura ve svém nejširším pojetí vyjadřuje specificky lidský způsob organizace, realizace a rozvoje činnosti, objektivovaný ve výsledcích fyzické a duševní práce. Od původního označení spojeného s obděláváním, kultivací, zdokonalováním a rozvíjením lidských schopností (např. Cicero nazval filozofii „kulturou ducha“) až po pojetí, které chápe kulturu jako složitý celek, který zahrnuje vědění, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti (E. B. Tylor). Na rozdíl od tradičního axiologického přístupu, který za kulturu považuje především třídu věcí a jevů humanizujících a kultivujících člověka, antropologické pojetí nemá hodnotící význam a poskytuje možnost srovnávacího výzkumu jednotlivých sociokulturních systémů. Kultura zajišťuje stabilitu společenského systému, utváří každodenní jednání jeho členů a je základem pro veškeré sociální styky jedinců. Pro kulturu platí především to, že se jedná o kolektivní výtvar a naučené chování, které není součástí přirozené fyzické výbavy člověka.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 23 - 53. ISBN 80-86429-25-3.
2. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. s. 85–118. ISBN 80-85850-29-X
3. SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. s. 16 - 52. ISBN 978-80-7367-432-8

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Charakterizujte základními znaky kulturu.
2. Popište stručně vývoj pojetí pojmu kultura a jeho obsah v přístupu současné antropologie.
3. Objasněte úlohu kultury v sociální změně.
4. Zamyslete se nad etickými souvislostmi kultury v kontradikci k přírodě. Jaké problémy např. současná společnost řeší?
5. Zaujměte stanovisko k síle přirozenosti a možnostem výchovy u člověka (viz. klasický pedagogický problém). Jaký je Váš názor na adopce dětí jiných národností, z jiných kultur?

Prostor pro odpovědi:

ÚVOD A CÍL TĚMATU

Cílem tématu je seznámit se blíže s pojetím společnosti a kultury jako systému, který je tvořen jednotlivými částmi systému, organizací, funkcemi. K fungování společnosti jako systému přispívají statusové prvky a sociální role.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Společnost jako systém
- Strukturálně funkcionalistické teorie
- Sociální systém, hranice systémů, sítě
- Systém a funkce
- Skupina a síť
- Společnost a aktér
- Dualita struktury
- Sociální paměť
- Status a role
- Pohlavní role
- Společenská hierarchie
- Kasty, třídy a vrstvy

Klíčová slova:

sociální systém – struktura - funkce – sociální síť – role – sociální hierarchie

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Lidé jsou nutně a přirozeně společenští tvorové. Jednotlivec je sociální produkt, ale společnost vytvářejí jednotlivci svým jednáním. Společnost je tedy organizované sdružení lidí, vnitřně rozčleněné za účelem přidělení práv a povinností jednotlivcům a skupinám, které je tvoří. Společnost je systém, který je udržován díky praktické potřebě určit pro nekonečnou škálu situací určité strategie či postupy, kterými se lidé mají řídit. Systematizace v lidské společnosti spočívá v přizpůsobení vlastního jednání ostatním lidem. Společnost jako systém však neznamená dokonalé přizpůsobení a vzájemnou rovnováhu všech jejích částí. Pojem funkce označuje společenskou účelnost určitého zvyku (chování). Pojetí systému a funkcí ve společnosti se zrcadlí v různých sociálních teoriích (např. funkcionalismus, strukturalismus). Stejně obvyklé je používání pojmu status a role k charakteristice úlohy a postavení jedince ve

společnosti. Odlišnosti v pojetí rolí (očekávaného chování v určité situaci) jsou důkazem kulturní variability společností. Stejně tak se dnes častěji používá pojem sociální sítě, které mají méně stabilní charakter a více závisejí na jednotlivcích. Giddens v konceptu duality struktury navrhuje chápat sociální strukturu jako souhrn nezbytných podmínek pro jednání a zároveň jako kumulativní výsledek souhrnu těchto jednání. Berger a Luckmann řeší otázku společenské struktury prostřednictvím koncepce sociální konstrukce reality.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 97 – 120, 177 – 193. ISBN 978-80-7367-465-6
2. MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 54 - 72. ISBN 80-86429-25-3.
3. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. s. 131 – 137. ISBN 80-85850-29-X

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Vysvětlete pojmy – sociální role, sociální status, sociální síť, dualita struktury.
2. Pokuste se zakreslit graficky vlastní sociální síť.

Prostor pro odpovědi:

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je získat představu o příbuzenských systémech v rámci kultur a společností.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Příbuzenství a původ
- Způsoby určování příbuznosti
- Dědictví a následnictví
- Patrilineární a matrilineární systémy
- Klany a rody
- Rodová linie a rodová posloupnost
- Patrilokalita a matrilokalita

Klíčová slova:

příbuzenství – rod – klan – původ

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Studium příbuzenství bylo pro antropologii vždy klíčovou záležitostí, zvláště proto, že v mnoha společnostech je příbuzenství tou nejvýznamnější sociální institucí. Tabu incestu je jedním z pilířů formování příbuzenských vztahů ve většině kultur, i když s různými odchylkami. Antropologie poukazuje především na kulturní (sociální) povahu příbuzenství, i když v běžném povědomí je příbuzenství spojováno s biologickými vazbami. Bydliště a fyzická blízkost jsou hlavními faktory, které rozhodují o pevnosti příbuzenských vazeb a vymezování příbuzenských rolí (někteří autoři si všimli blízkosti příbuzenství a sousedství). Také proto je síla příbuzenských vazeb ovlivňována místem bydliště manželů. Z tohoto pohledu je rozlišována tzv. unilokální (patrilokální, matrilokální, neolokální) nebo bilokální rezidence. Původ tzv. **rodů** je vysvětlován jako výsledek unilokálního usídlování, se skupinovým vlastnictvím majetku, kdy členové odvozují svůj původ od společného předka prostřednictvím genealogických výčtů. Rody jsou obvykle utvářeny po linii mateřské či otcovské (matrilineární, patrilineární). Členové **klanu** též sdílejí víru ve společného předka, avšak nemohou jej podpořit genealogickými údaji.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 121 - 138
ISBN 978-80-7367-465-6
2. LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 511 s. ISBN 978-80-7380-297-4
3. MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 100 - 127. ISBN 80-86429-25-3.
4. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. s. 119 - 130. ISBN 80-85850-29-X

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Vytvořte vlastní rodokmen a popište, na jakém základě odvozujete svoje příbuzenství s těmito osobami.
2. Vysvětlete pojem *matrifokalita*.

Prostor pro odpovědi:

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je osvětlit různorodé způsoby utváření rodiny a vysvětlit sociální povahu manželství jako kulturního fenoménu.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Manželství a aliance
- Přístupy k manželství v různých kulturách
- Původ a teorie aliance
- Formy manželství
- Sňatek jako ritualizovaná forma jednání
- Nukleární rodina
- Rodinná pouta

Klíčová slova:

rodina – manželství – monogamie – polygamie – nukleární rodina

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Rodina je sociální institucí, která je známa ve většině kultur a patří tak mezi tzv. kulturní univerzálie. Její složení i povaha vztahů však může vykazovat značné interkulturní odlišnosti. V řadě tradičních společností je rodina založena na manželském svazku, který může mít též různou podobu. Odlišit lze monogamní svazky od polygamních (polyandrie, polygynie). V moderních společnostech je obvyklým způsobem života rodiny rodina nukleární.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 139- 156. ISBN 978-80-7367-465-6

2. MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 73 - 99. ISBN 80-86429-25-3.

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Vysvětlete základní myšlenky teorie aliance.
2. Popište dle vlastní četby (příp. z filmu, televize, ...) způsob uzavírání manželství v nějaké kultuře, průběh svatebního rituálu a sociální význam jeho částí.

Prostor pro odpovědi:

Téma č. 9:

Gender a věk z hlediska antropologie. Ženy ve společnosti, postavení ženy v současných kulturách.

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je představit strukturaci společnosti podle dalších kritérií, kterými jsou věk a gender.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- gender
- gender v dělbě práce
- nadřízenost a podřízenost
- muži a ženy, mužské a ženské světy
- sexualita
- věk a stárnutí
- přechodové rituály

Klíčová slova:

věk – gender – sociální vztahy – společenská hierarchie

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Diferenciace v přístupu k moci v různých kulturách má různá kritéria. Jedním z nich je i hledisko pohlaví. V rovině biologické se hovoří o pohlaví, v rovině sociální o genderu. V praxi existují společensky a kulturně institucionalizované generové rozdíly, které jsou předmětem pozornosti antropologie. Vztahy mezi muži a ženami jsou v různých společnostech nazírány odlišně, přesto antropologie po dlouhou dobu oblast těchto vztahů opomíjela. Sociálními aktéry byli muži (androcentrismus), relativní bezmocnost a domněle univerzální podrobení žen se staly předmětem rozsáhlého srovnávacího výzkumu a základem velké diskuse o tzv. diskriminaci a moci. Novější výzkumy zaměřené na ženy se soustředí na různé aspekty vztahů mezi muži a ženami v různých společnostech. Tzv. gender je sociálně podmíněný a proto se lze setkat s nesmírnou kulturní rozmanitostí pojetí genderu a s ním souvisejících konvencí. Současné antropologické pojetí tenderu se tedy nesnaží odpovědi na otázku, co je ve skutečnosti tender, ale soustředí se spíše na sociální a kulturní konstrukci genderu. Studium tenderu se proto orientuje např. na dělbu práce, na soukromé a veřejné, na vztahy podřízenosti a nadřízenosti, na existenci tzv. mužských a ženských světů, na sexuální chování a vnímání „ženskosti“ a „mužskosti“.

Stejně jako gender je i věk univerzálním principem sociální diference a klasifikace. Může působit také horizontálně a dělit populaci do skupin vrstevníků, kteří patří do stejné věkové kategorie.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 157- 176. ISBN 978-80-7367-465-6
2. KARSTEN, Hartmut. *Ženy - muži : [genderové role, jejich původ a vývoj]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 183 s. Spektrum; 48. ISBN 80-7367-145-X

3. POLÁKOVÁ, Eva. FABIANOVÁ, Vlasta. *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti. I, Rómske ženy rozprávajú*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2004. 74 s. ISBN 80-8050-738-4
4. POLÁKOVÁ, Eva. *Postavenie a rola rómskej ženy v spoločnosti. II, Štúdie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. 203 s. ISBN 80-89220-06-1
5. RENZETTI, Claire M. CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a spoločnosť*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2003. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
6. VIDOVIČOVÁ, Lucie. *Stárnutí, věk a diskriminace - nové souvislosti. 1. vyd.* Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008. 233 s. EDIS. ISBN 978-80-210-4627-6
7. *Ženy v islámském světě*. Vyšehrad. ISBN 80-7021-776-6.
8. *Ženy ve spektru civilizací : (k proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 70 s. ISBN 978-80-7419-009-4.
9. *Ženy na trhu práce: realita a perspektivy: (sborník textů mezinárodního kolektivu autorek k problematice rovného zacházení na trhu práce)*. Praha: Gender Studies, 2007. 60 s. ISBN 978-80-86520-23-0

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Realizujte drobné anketní šetření ve vašem okolí na téma „jaké je postavení ženy v naší společnosti (ČR)“ nebo „jaký je vztah k seniorům v ČR“. Pokuste se stručně charakterizovat postoje dotazovaných a vysvětlit, čím jsou ovlivněny.
2. Vyberte si jednu kapitolu z publikace *Ženy v islámském světě* (viz výše) a popište odlišnosti postavení ženy v této zemi od postavení ženy v naší kultuře.

Prostor pro odpovědi:

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je představit úlohu náboženství, mýtů, posvátného, kultů, atd. v životě jednotlivců i společností různých kultur jako cesty k vysvětlení chování a jednání.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Náboženství a kulty předků
- Animismus
- Posvátné a profánní
- Náboženství a posmrtný život
- Náboženství a rituály
- Symboly v rituálech
- Rituály moderní doby – politika, sport, ...
- Magie, šamanismus
- mýtus
- Náboženství a společenská změna

Klíčová slova:

náboženství – posvátno – rituály – symboly - magie

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Náboženství vždy poutalo pozornost antropologů, protože v životě mnoha národů popisovaných v klasických antropologických studiích zaujímal významné místo a vysvětlovalo značnou část jednání. Diskuse sama vzniká kolem pojmu náboženství, zřetelné vymezení nabízí např. E. Durkheim rozlišením mezi posvátným a profánním v každé společnosti. Náboženství (ať již je definováno různorodě), pak vytváří sociálně integrující faktor stejně jako smysl lidské existence a pomáhá nacházet význam ve světě. Literatura rozlišuje mezi ústně a písemně tradovaným náboženstvím a tento rozdíl má vliv i na další aspekty kultury a společnosti, jiné

dělení uvažuje o „malých“ a „velkých“ náboženstvích. Všechna existující náboženství se zabývají smrtí, úctou k předkům, smyslem života atd. Součástí náboženství (jeho praktickým aspektem) je existence různorodých rituálů. Rituály samy o sobě pak mají také velký sociální a psychologický význam. Rituály (ať již přechodové, iniciační, oslavné, atd.) se neobejdou bez symbolů. V životě společenství mají také svoje místo různé mýty a kultury.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství: [rituál, mytologie, šamanismus, poutnictví]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 13 – 39, 93 - 304. ISBN 978-80-7367-378-9.
2. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 255 – 276. ISBN 978-80-7367-465-6
3. MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 170-193. ISBN 80-86429-25-3.
4. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. s. 138 – 160. ISBN 80-85850-29-X

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Uvedte příklady některých u nás dnes používaných rituálů a zamyslete se nad jejich významem pro jedince i pro společnost jako celek.
2. Porovnejte úlohu náboženství v životě různých národů a kultur – např. ČR a Polsko.
3. Jak se projevuje úcta k předkům v životě našeho národa a v naší kultuře?

Prostor pro odpovědi:

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je seznámit s problematikou multikulturního soužití z perspektiv antropologických témat, zaměřit se na nacionalismus jako ideologii, etnicitu a její vnímání, na pojetí menšiny a většiny ve společnosti a kultuře, na mocenské asymetrie a problematiku migrace.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- Kulturní relativismus
- Antropocentrismus
- Etnická identita, národní identita, náboženská identita
- Etnicita
- Politika identity
- Nacionalismus
- Menšiny ve společnosti
- Globální, lokální a globální

Klíčová slova:

identita – multikultura - nacionalismus

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Kulturní identita versus multikulturalismus jsou součástí diskuse nejen současné antropologie. Příslušnost k určitému etniku, národnosti, jazykové skupině, náboženství, atd. je součástí sociální hierarchizace ve většině společností. Etnicita je většinou základem příslušnosti k určité skupině, i když není zcela jisté, že etnické skupiny mají také „společnou vůli“. Odlišnosti lze nalézt také mezi pojmy národ a etnikum. Nacionalismus předpokládá a prosazuje shodu mezi státem kulturou jeho občanů. E. Gellner se domnívá, že nacionalismus se zrodil jako odezva na industrializaci a odpoutání lidí od původních vazeb k rodu, náboženství a místním komunitám a chápe jej jako funkční náhradu starších ideologií a principů sociální organizace

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2007. s. 9 – 236. ISBN 978-80-7254-925-2
2. ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. s. 315 – 372. ISBN 978-80-7367-465-6
3. LEHMANNOVÁ, Zuzana. *Paradigma kultur*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 511 s. ISBN 978-80-7380-297-4

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Zamyslete se nad praktickými otázkami udržení identity u uprchlíků a azylantů, kteří hostují v azylových zařízeních pro migranty v ČR.
2. Objasněte možnosti multikulturního soužití a způsoby nakládání s menšinou u většinové společnosti (segregace, asimilace, integrace).

Prostor pro odpovědi:

Téma č. 12:

Filozofická a pedagogická antropologie. Aktuální otázky antropologie v sociální pedagogice.

ÚVOD A CÍL TÉMATU

Cílem tématu je zamýšlet se nad vybranými aktuálními otázkami sociální a kulturní antropologie v rámci sociálněpedagogického myšlení a představit základní úvahy filozofické a pedagogické antropologie.

Způsob výuky:

Téma je přednášeno částečně v rámci výuky a doplněno samostudiem.

ZÁKLADNÍ TEMATICKÉ OKRUHY

- duchovědná pedagogika a antropologické motivy
- hermeneutika v pedagogice
- fenomenologie
- antropologická orientace moderní duchovědné pedagogiky
- kritika antropologických tendencí v pedagogice
- člověk jako osoba
- člověk jako bytost milující

Klíčová slova:

člověk – lidství - výchova

SHRNUTÍ A TÉMATA KE STUDIU

Moderní filosoficko-pedagogická antropologie vznikla z koncepcí představitelů různorodých filosofických škol na konci 19. a počátku 20. století. Na jejich základě se pedagogika proměnila v moderní vědu o výchově a vzdělávání, tedy obecně ve vědu o edukačním procesu. Pedagogické myšlení z pozic filosofické antropologie ovlivnili podstatným způsobem tři osobnosti, na základě jejichž úvah se etabloval nový obor – pedagogická antropologie. Byli to: Wilhelm Dilthey, Max Scheler a Martin Buber. Každý z nich vystoupil s určitým konceptem člověka, který promítl do svébytné formy pojetí výchovy a vzdělávání.

Wilhelm Dilthey (1833-1911) pojal člověka jako „homo historicus“, tedy člověka dějinného, vsazeného do hermeneutické situace a se silnou intencionální zaměřeností (před-fenomenologické chápání), a výchovu založil na empatii. Výchova je pak prostředkem, funkcí společnosti, podle Diltheye jde dokonce o vztah zajišťující kontinuitu kulturních i materiálních hodnot. Výchova je vnímána jako potřeba společnosti, v níž se vychovávaný přizpůsobuje požadavkům společnosti, asimiluje se, napodobováním vzorů dospělých se připravuje na svou sociální, pracovní a lidskou roli

Max Scheler (1874-1928) přišel s pojetím člověka jako „ens amans“ a „ens volens“, tedy bytosti milující a chtějící, a výchovu založil na sympatii.

Martin Buber (1878-1965) vytvořil jeden z konceptů člověka jako osoby a pojal výchovu především jako setkání (Ty a Já). Klíčem pro porozumění lidské osoby je dialog pojatý jako bytostné určení člověka. Díky dialogu dochází k vyjasnění vlastní identity.

Klíčovým pojmem duchovědné pedagogiky, který má vztah k antropologii je výchovná skutečnost. V tomto pojmu se koncentruje dvojznačnost výchovného vztahu, všechna dilemata a antinomie výchovy a vzdělání, polarita výchovného nároku socializace a individuace i polarita skutečného dítěte a výchovného ideálu.

Další aktuálním tématem majícím v duchovědné pedagogice dlouhou tradici je otázka vlivu a manipulace vychovávaného vychovatelem, shrnutá u T. Litta v jednoduché otázce „vést nebo nechat růst?“ Ta souvisí také s různými antropologickými východisky – buď lidské duše pojaté jako prázdná deska nebo duše jakožto oblasti plné smyslů a významů.

Mezi rysy pedagogické existence patří pak obecně láska k člověku a konkrétně úcta k duši dítěte (tzv. sociální typ člověka), velkorysost a schopnost hledat a nalézat tvůrčí hodnotu v dané mnohosti. Třetím rysem je pak neutralita nebo objektivita.

DOPORUČENÁ LITERATURA A JINÉ ZDROJE

1. BUBER, M. *Já a ty*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1969. 107 s.
2. BUBER, M. *Problém člověka*. 1. vyd. Praha: Kalich, 1997. 159 s. ISBN 80-7017-109-X.
3. PELCOVÁ, Naděžda. *Vzorové lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. vyd. 2. Praha: Portál, 2010. s. 139 – 193. ISBN 978-80-7367-756-5
4. PELCOVÁ, Naděžda. *Filozofická a pedagogická antropologie*. Praha: Karolinum, 2000. s. 136 – 194. ISBN 80-246-0076-5

KONTROLNÍ OTÁZKY A ÚKOLY

1. Vyberte si jednoho z představitelů pedagogické antropologie a popište ve stručnosti jeho pojetí člověka a výchovy.
2. Popište vlastní představu o člověku, kterou jako pedagog přijímáte ve své práci (současné či budoucí). Posloužit může např. zamyšlení nad tím „Kým je pro mě ten druhý?“

Prostor pro odpovědi:

SEZNAM POŽADAVKŮ K ABSOLVOVÁNÍ PŘEDMĚTU

Předmět je ukončen udělením zápočtu.

Zápočet student získá za referát založený na reflexi a analýze přečtené publikace (event. zhlédnutého filmu), který mapuje specifika vybrané kultury. V rámci analýzy se student věnuje okruhům č. 6 – 11 ze sylabu. V písemné podobě má referát 5 – 8 stran textu. Na konci semestru proběhne též písemný test mapující orientaci v základních antropologických pojmech, který musí student splnit min. na 50 %. Zápočet je udělen při splnění obou podmínek.